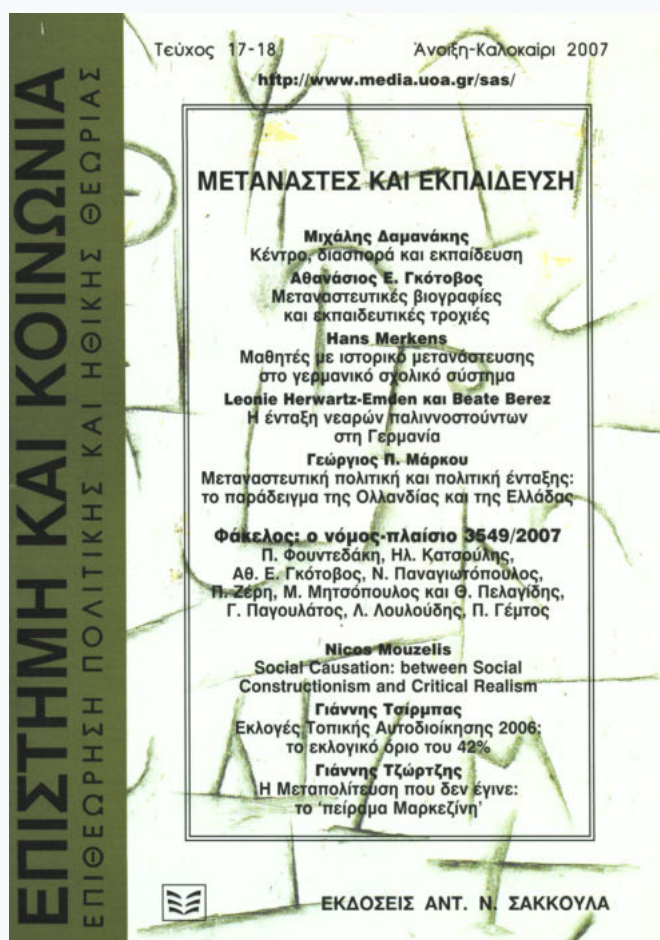

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 17 (2007)

Τόμ. 17-18 (2007): Μετανάστες και Εκπαίδευση

Το πανεπιστήμιο σε κρίση

Περσεφόνη Ζέρη

doi: [10.12681/sas.501](https://doi.org/10.12681/sas.501)

Copyright © 2015, Περσεφόνη Ζέρη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ζέρη Π. (2015). Το πανεπιστήμιο σε κρίση. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 17, 249–257. <https://doi.org/10.12681/sas.501>

Σε όλες σχεδόν τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες έχουν πραγματοποιηθεί τα τελευταία χρόνια ριζικές μεταρρυθμίσεις των δομών του πανεπιστημιακού συστήματος (Damm 2002). Οι αλλαγές αυτές αφορούν τις δομές χρηματοδότησης και απόφασης, το καθηγητικό προσωπικό, το περιεχόμενο και τα είδη της διδασκαλίας και έρευνας. Βασικό χαρακτηριστικό τους είναι μια διαδικασία στρατηγικής ανάπτυξης των πανεπιστημίων που βασίζεται στην 'ανακλαστικότητα' του προσδιορισμού των στόχων τους, στην επιβολή μιας αυτουποχρέωσης για τη ρηση των προβλεπόμενων διαδικασιών, στην αυτοπαρατήρηση και στην αυτο-και ετερο-αξιολόγηση, δηλαδή στην αυτο-αλλαγή και ετερο-αλλαγή τους μέσω της διαφοροποίησης [diversification] (Stevens 2005). Ωστόσο, η βαθμιαία αναδιαμόρφωση των πανεπιστημιακών δομών είναι ένα πολύ δύσκολο εγχείρημα με ανοικτή έκβαση, όπως προκύπτει από τις δημόσιες διαμάχες και διαβουλεύσεις σε όλες τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες, και έχει σχέση με την ιδιαίτερη ευελιξία που απαιτείται για την αντιμετώπιση των θεμελιωδών τεχνολογικών και οικονομικών αλλαγών. Στις σκέψεις που ακολουθούν προσπαθούμε να περιγράψουμε τη λογική αυτών των αλλαγών, αλλά και να επισημάνουμε τα προβλήματα που ανακύπτουν από την εφαρμογή αυτών των αναπόφευκτων μεταρρυθμίσεων με μάλλον αρνητικό πρόσημο. Οι αλλαγές που προωθούνται για το ελληνικό πανεπιστημιακό σύστημα με την ψήφιση του νέου νόμου για την ανώτατη εκπαίδευση βρίσκονται ακριβώς στα πλαίσια των μεταρρυθμίσεων όλων των άλλων δυτικοευρωπαϊκών πανεπιστημιακών συστημάτων και ήταν, κατά κάποιο τρόπο, αναπόφευκτες. Όμως πρόκειται να εφαρμοσθούν σε ένα πανεπιστημιακό σύστημα υπονομευμένο από τις μεταρρυθμίσεις που έχουν γίνει μέχρι τώρα, από τον αδύναμο διοικητικό του τομέα και από τις νοοτροπίες του πανεπιστημιακού πληθυσμού (Αλιβιζάτος 2007).

Αλλαγή μοντέλων της πανεπιστημιακής πολιτικής

Με τις μεταρρυθμίσεις που σημειώνονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο και με το κακέκτυπό τους στην ελληνική εκδοχή διαγράφεται μια νέα 'τεκτονική' αλλαγή του πανεπιστημιακού συστήματος της οποίας την έκταση δεν είναι δυνατόν να

* Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου, persazeri@hotmail.com

προκαθορίσουμε ούτε καν να εκτιμήσουμε. Αυτές οι αλλαγές συνδέονται εμφανώς με τα νέα οργανωτικά μοντέλα του new public management (Braun/Merrien 1999, Καρκατσούλης 2005) προσαρμοσμένα στις απαιτήσεις του πανεπιστημίου. Πρόκειται για ένα οργανωτικό εγχείρημα που στοχεύει, σε παγκόσμιο επίπεδο, λιγότερο ή περισσότερο σε μια αλλαγή του δημόσιου τομέα και των δομών ρύθμισής του. Οι λόγοι βρίσκονται στα δημοσιονομικά προβλήματα και την οικονομική δυσπραγία του κράτους. Όσον αφορά τον ερευνητικό τομέα πρέπει επιπλέον να σημειωθεί ότι σχηματίζονται διαφορετικοί τύποι έρευνας οι οποίοι μπορούν να συνδεθούν με άλλες μορφές ερευνητικής οργάνωσης και θέτουν διαφορετικές απαιτήσεις στους παραδοσιακούς θεσμούς (Gibbons κ.ά. 1996).

Οι μεταρρυθμίσεις στοχεύουν στην αλλαγή των σχέσεων κράτους και πανεπιστημίου, των δομών ρύθμισης εντός του πανεπιστημίου, αλλά και στην αλλαγή της εικόνας του, η οποία στρέφεται πλέον περισσότερο στον ανταγωνισμό και στους χρήστες της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης (Stölting/Schimank 2001). Εδώ εντάσσονται τα εξής θέματα: αύξηση της αυτονομίας των πανεπιστημίων απέναντι στο κράτος, ιδιαίτερα μέσω της παγκοσμιοποίησης των πανεπιστημιακών προϋπολογισμών και της καθοδήγησης των πανεπιστημίων στη βάση των πλαισίων προδιαγραφών που διαμορφώνονται κυρίως με τη μορφή συμβάσεων (τα τετραετή ακαδημαϊκά-αναπτυξιακά προγράμματα και οι σχετικές δεσμευτικές προγραμματικές συμφωνίες των ΑΕΙ με το υπουργείο Παιδείας σύμφωνα με τον νέο νόμο). Επίσης πρέπει να αναφερθούν εδώ επιπροσθέτως ως μεταρρυθμιστικά μέτρα η χρηματοδότηση στη βάση των δεικτών απόδοσης του κάθε πανεπιστημίου, αλλαγές και διαφοροποίηση της οργανωτικής δομής των πανεπιστημίων, η μερική καθιέρωση ιδιωτικών μορφών οργάνωσης και συμβασιακών προτύπων, η αλλαγή των ενδοπανεπιστημιακών μορφών οργάνωσης με την ενίσχυση των διευθυντικών αρμοδιοτήτων των μονοκρατορικών οργάνων (πρόεδροι τμημάτων, πρυτάνεις κ.λπ.), η κατανομή των πόρων εντός των πανεπιστημίων στη βάση της αρχής της απόδοσης, ο προσανατολισμός στις ανάγκες των αποδεκτών των πανεπιστημιακών υπηρεσιών, η θεσμοποίηση εργαλείων διασφάλισης της ποιότητας στην έρευνα και τη διδασκαλία, ένα εκτεταμένο controlling.

Οι αλλαγές που έχουν δρομολογηθεί έχουν σκοπό την αναδιάρθρωση της θεσμικής οργάνωσης των πανεπιστημίων όπως έχει αναπτυχθεί τις τελευταίες δεκαετίες βασιζόμενη στο μοντέλο του 'πανεπιστημίου των ομάδων'. Ως θεσμοί της έμμεσης κρατικής διοίκησης τα πανεπιστήμια υπόκεινται στις βασικές της αρχές προσαρμοσμένες στις απαιτήσεις της διασφάλισης της επιστημονικής ελευθερίας. Η συνταγματικά κατοχυρωμένη ακαδημαϊκή αυτοδιοίκηση τονίζει παραδοσιακά κυρίως την αυτονομία των επιπέδων της έρευνας και διδασκαλίας, δηλαδή των καθηγητών, των ινστιτούτων και των τμημάτων. Έχει διαμορφωθεί έτσι ένας συνδυασμός κρατικής ευθύνης και αυτοδιοίκησης που έχει ο-

δηγήσει σε ισχυρή κρατική παρέμβαση, σε πιο αδύναμα κεντρικά διευθυντικά όργανα του πανεπιστημίου και σε ένα πιο ισχυρό επίπεδο οργάνωσης της έρευνας (Lieb/Goebel 2001).

Αυτή η δομή της πανεπιστημιακής οργάνωσης και ρύθμισης αλλάζει θεμελιωδώς με τις νέες μεταρρυθμίσεις. Βασικό χαρακτηριστικό τους είναι η υποχώρηση της κρατικής παρέμβασης. Το κράτος περιορίζεται στη θέσπιση ενός πλαισίου λειτουργίας και στον προσδιορισμό συγκεκριμένων αποδόσεων του πανεπιστημίου. Επίσης καθιερώνεται και ενισχύεται ο ανταγωνισμός εντός και μεταξύ των πανεπιστημίων καθώς και ένας σαφής προσανατολισμός στους χρήστες των πανεπιστημιακών υπηρεσιών. Δίνεται έμφαση στην ικανότητα του πανεπιστημίου για αυτορρύθμιση, ενώ καθιερώνονται νέες, διαφορετικές από τις υπάρχουσες μορφές ελέγχου. Η εικόνα του πανεπιστημίου αλλάζει ριζικά με την ενίσχυση των διευθυντικών επιπέδων του πανεπιστημίου, τη διανομή των πόρων στη βάση της απόδοσης, τη διασφάλιση της ποιότητας και τα συστήματα λογοδοσίας με τη σύνταξη εκθέσεων πορείας [reports]. Υποστηρίζεται ιδιαίτερα το παραδοσιακό αδύναμο επίπεδο των κεντρικών οργάνων του πανεπιστημίου σε βάρος της κρατικής ρύθμισης και της παραδοσιακής μορφής της ακαδημαϊκής αυτοδιοίκησης.

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα νέα μοντέλα μανάτζμεντ που εισάγουν οι μεταρρυθμίσεις καθιερώνουν ένα νέο οργανωτικό και διευθυντικό επίπεδο που διαθέτει σημαντική ανεξαρτησία απέναντι στους επιστήμονες-πανεπιστημιακούς. Αυτό το νέο επίπεδο εκφράζει, κατά κάποιο τρόπο, το συνολικό συμφέρον των τμημάτων και του πανεπιστημίου προς τα μέσα και προς τα έξω (Fehling et al. 2005). Όμως, με αυτές τις αλλαγές περιορίζεται σημαντικά η μέχρι σήμερα κυρίαρχη μορφή οργάνωσης της συλλογικής άσκησης της ακαδημαϊκής ελευθερίας στην πανεπιστημιακή διοίκηση που συνδεόταν έως τώρα με την ατομική άσκηση της ακαδημαϊκής ελευθερίας από κάθε επιστήμονα-πανεπιστημιακό. Τα βασικά όργανα της πανεπιστημιακής αυτοδιοίκησης χάνουν ένα σημαντικό κομμάτι των αρμοδιοτήτων τους προς όφελος του πρύτανη και των προέδρων των τμημάτων των οποίων ο τομέας αρμοδιοτήτων αποκτά μεγαλύτερη ανεξαρτησία και ενισχύεται. Το μοντέλο του 'πανεπιστημίου των ομάδων' αλλάζει σημαντικά. Με τη μετάβαση στο μοντέλο των 'ανεξάρτητων' διευθυντικών επιπέδων δημιουργούνται οι προϋποθέσεις προσαρμογής του πανεπιστημίου στις συνθήκες του ανταγωνισμού, σε ένα είδος 'εκπαιδευτικής αγοράς'. Το νέο μοντέλο πανεπιστημιακής οργάνωσης που διαμορφώνεται επιδιώκει την παραγωγή μιας μεγαλύτερης ποικιλίας επιστημονικών αποδόσεων για τις οποίες θα αποφασίζει στη συγκεκριμένη περίπτωση ένα σύστημα αυτο- και ετερο-αξιολόγησης σε συνθήκες ανταγωνισμού.

Το πανεπιστήμιο σήμερα

Το σύστημα της ανώτατης εκπαίδευσης αποτελείται από ένα πλήθος χαλαρά συνδεδεμένων συστημάτων (πανεπιστήμια, Τ.Ε.Ι., ερευνητικά ινστιτούτα κ.λπ.) που βασικούς στόχους έχουν την έρευνα και τη διδασκαλία. Στα πλαίσια της εκπλήρωσης αυτών των στόχων το πανεπιστημιακό σύστημα διευρύνεται και διαφοροποιείται όλο και περισσότερο (Stichweh 2004). Για παράδειγμα, το σημερινό πανεπιστήμιο δίνει πολύ μεγαλύτερη έμφαση, απ' ό,τι συνέβαινε στο παρελθόν, στην προετοιμασία των φοιτητών για την επαγγελματική ζωή. Από την άλλη μεριά, η επιστημονική έρευνα κυρίως στον τομέα των θετικών επιστημών έχει επιδώξει και έχει αναπτύξει τη σύνδεσή της με τον εξωπανεπιστημιακό τομέα της τεχνικής και του οικονομικού συστήματος. Όλα αυτά αποτελούν διαδικασίες διαφοροποίησης του επιστημονικού συστήματος.

Ήδη τα τελευταία χρόνια έχει διαταραχθεί η ισορροπία ανάμεσα στους βασικούς στόχους του πανεπιστημιακού συστήματος. Ο πολλαπλασιασμός των κρατικών παρεμβάσεων έχει συμβάλει στη δημιουργία ενός πλήθους στόχων (Stölting/Schimank 2001), γεγονός που έχει ανασταλτικές επιδράσεις στην ανάπτυξη του πανεπιστημιακού συστήματος. Ένα χρήσιμο παράδειγμα αυτής της πραγματικότητας αποτελεί η ποσοτική διεύρυνση των πανεπιστημιακών παροχών χωρίς μια πρόσφορη αξιολόγηση της ποιότητάς τους (π.χ., η αύξηση του αριθμού των φοιτητών, η αλλαγή ή ίδρυση νέων πανεπιστημιακών τμημάτων κ.λπ.) (Stevens 2005). Το 'πανεπιστήμιο των ομάδων' (που άλλωστε κατοχυρώνεται στον δικό μας νόμο-πλαίσιο 1268/82) απέτυχε ουσιαστικά να διασφαλίσει την αποτελεσματική λειτουργία του πανεπιστημίου. Αυτό το μοντέλο πανεπιστημιακής οργάνωσης στηριζόταν στη βασική θέση ότι ο 'ρόλος' του καθηγητή, του επιστημονικού συνεργάτη και του φοιτητή πρέπει να ορίζεται με γενικό τρόπο και να διασφαλίζεται θεσμικά στην πανεπιστημιακή οργάνωση. Η εφαρμογή του είχε αρνητικές επιδράσεις στην οργάνωση και λειτουργία του πανεπιστημίου, οδήγησε στην αδυναμία λήψης ουσιαστικών αποφάσεων αλλά και στην παρεμπόδιση της προώθησης μεταρρυθμιστικών μέτρων. Ένα μειονέκτημα είναι ότι η ομάδα των επιστημονικών συνεργατών και ιδιαίτερα των φοιτητών είναι εξαιρετικά ετερογενής. Ένα σημαντικό πρόβλημα για πολλά πανεπιστήμια και τμήματα είναι κυρίως εκείνοι οι φοιτητές που θεωρούν τη συμμετοχή τους στα πανεπιστημιακά όργανα ως ένα πεδίο προετοιμασίας για τη μεταπήδηση στον πολιτικό στίβο ή για μια καριέρα αξιωματούχου εκτός του πανεπιστημίου, ενώ από την άλλη μεριά για τη μεγάλη μάζα των φοιτητών η συμμετοχή στις ενδοπανεπιστημιακές διαδικασίες δεν είναι ελκυστική, διότι συγκρούεται με τον βασικό φοιτητικό στόχο που είναι η αποτελεσματική οργάνωση των σπουδών.

Η άνοδος και η πτώση του πανεπιστημίου των ομάδων

Εδώ και πολλά χρόνια σημειώνεται μια ουσιαστική μεταβολή των πανεπιστημιακών διαδικασιών που γίνεται ιδιαίτερα εμφανής, αν δούμε τον τρόπο καθορισμού και εκπλήρωσης των στόχων οι οποίοι έχουν τεθεί στο πανεπιστήμιο. Δύο είναι οι βασικοί σκοποί τους οποίους επιτελεί το πανεπιστήμιο: η έρευνα και η διδασκαλία. Αυτοί οι στόχοι εκπληρώνονται στο πλαίσιο του προσδιορισμού τους από τους καθηγητές του κάθε επιστημονικού τομέα, πράγμα που έχει πετύχει λιγότερο ή περισσότερο μέχρι τώρα. Οι μεταρρυθμίσεις που οδήγησαν στη θεσμοποίηση του πανεπιστημίου των ομάδων (στην Ελλάδα με τον νόμο πλαίσιο του 1982) αυτό που κυρίως επιδίωξαν ήταν να επιβάλουν σε όλα τα πανεπιστήμια την εκπλήρωση ορισμένων στόχων (Stölting/Schimank 2001). Όμως η καθιέρωση των 'ίσων' πανεπιστημίων, αλλά και το γεγονός ότι το κράτος είχε υπερεκτιμήσει τις δυνατότητες της ορθολογικής καθοδήγησης του πανεπιστημίου από το δίκαιο συνέβαλαν στη δημιουργία δυσλειτουργικών φαινομένων στο πανεπιστημιακό σύστημα. Αυτό συνέβη διότι προέκυψαν πολλά προβλήματα που οφείλονταν στην ασυμβατότητα των στόχων που έπρεπε να εκπληρωθούν. Για παράδειγμα, ενώ βασικός στόχος της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης είναι η παροχή ευρύτατων γνώσεων σε όλους, έπρεπε ταυτόχρονα να υποστηριχθούν και οι ιδιαίτερα ταλαντούχοι φοιτητές· επίσης, εκτός από την προώθηση της βασικής έρευνας, έπρεπε να υποστηριχθεί και η διεξαγωγή εξειδικευμένης, εφαρμοσμένης έρευνας. Όμως, τόσο η πενιχρή χρηματοδότηση των πανεπιστημίων όσο και η μαζική αύξηση του αριθμού των φοιτητών δεν άφηναν περιθώρια για την εκπλήρωση αυτών των αντικρουόμενων στόχων και επομένως ήταν προδιαγεγραμμένη η 'αυτοπαρεμπόδιση' της ανάπτυξης των πανεπιστημίων.

Μια ολόκληρη γενιά πολιτικών επικεντρώθηκε στην αντιμετώπιση της οικονομικής και μορφωτικής ανισότητας (και στην ψευδαίσθηση της ισότητας των ευκαιριών μέσω της εκπαίδευσης) και δεν ασχολήθηκε καθόλου με το γνήσια εκπαιδευτικό ζήτημα του τι πρέπει να παρέχει η πανεπιστημιακή εκπαίδευση, ποια είναι τα προσόντα, τα εφόδια που πρέπει να προσφέρει το πανεπιστήμιο. Θα θέλαμε εδώ να επισημάνουμε ότι η πανεπιστημιακή εκπαίδευση δεν συνίσταται κυρίως στη μάθηση και ανάπτυξη θεωρητικών ικανοτήτων για την εφαρμογή τους σε κάποια επαγγελματική πρακτική. Η καλή πανεπιστημιακή εκπαίδευση πρέπει άμεσα να καταδείξει ότι η επιστημονική δραστηριότητα είναι και η ίδια μια πρακτική που σκοπό έχει να αναπτύσσει στρατηγικές, να παράγει ιδέες, να καταλήγει σε αποτελέσματα στο πλαίσιο της λειτουργίας ομάδων εργασίας, να εκπληρώνει μαθησιακά καθήκοντα σε σύντομο χρόνο και να αυτοπαρουσιάζεται σε άλλους. Στο επίκεντρο της ακαδημαϊκής 'κουλουράς' θα έπρεπε να βρίσκονται ζητήματα όπως ο τρόπος κατασκευής προβλημάτων, το γεγονός ότι οι λύσεις των προβλημάτων εξαρτώνται από τον τρόπο διατύπωσής τους, ότι κάθε καινούργιο δεν ξεκινάει από το μηδέν, διαφορετικά δεν θα ήταν

καινούργιο. Με άλλα λόγια, η ακαδημαϊκή κουλτούρα θα έπρεπε να συνίσταται στο να 'καλλιεργεί μια άλλη ματιά στον κόσμο' (Nassehi 2002). Μόνον έτσι μπορούν να γίνουν συμβατά μεταξύ τους πράγματα ο ατομισμός του καθένα και η συλλογικότητα, το κοινό καλό. Δεν είναι δύσκολο να συνδεθούν επιτυχημένα αυτές οι δύο ανταγωνιζόμενες σημασιολογίες, δηλαδή στο να τοποθετείται ο καθένας στον σωστό τόπο ανάλογα με τις ικανότητές του, να συνδέεται η επιλογή των ταλαντούχων με την ατομική επίδοση και όχι με την κοινωνική προέλευση, να επικρατήσει δικαιοσύνη και ισότητα των ευκαιριών στα πλαίσια της επιδίωξης επαγγελματικών και ιδιωτικών ατομικών στόχων.

Η ανοικτή διαδικασία της διαφοροποίησης του πανεπιστημιακού συστήματος

Οι μεταρρυθμίσεις του πανεπιστημιακού συστήματος σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες –και στην Ελλάδα με την ψήφιση του νέου νόμου για τα πανεπιστήμια– σκοπό έχουν να αντιμετωπίσουν την πληθώρα των στόχων της πανεπιστημιακής οργάνωσης μέσω της διαφοροποίησης των πανεπιστημίων (Stevens 2005, Stölting/Schimank 2001). Δηλαδή, βασική επιδίωξή τους είναι να καταργηθεί η δέσμη αντιφατικών στόχων που ισχύουν *εξίσου* για όλα τα πανεπιστήμια και να δημιουργηθούν διαφορετικοί στρατηγικοί συνδυασμοί για επιμέρους πανεπιστήμια ή πανεπιστημιακές ομάδες. Αυτή η διαφοροποίηση δεν θα επιβάλλεται σε κάθε πανεπιστήμιο με την ανάθεση σε αυτό μιας ιδιαίτερης κάθε φορά δέσμης στόχων, αλλά θα πρέπει να σχηματισθεί στο πλαίσιο του ανταγωνισμού. Εδώ σημαντικό ρόλο για την παροχή πληροφοριών παίζει η αξιολόγηση της έρευνας και της διδασκαλίας. Στις διαδικασίες της αξιολόγησης δεν έχει σημασία μόνον ο ορισμός των κριτηρίων, αλλά κυρίως η δημιουργία των προϋποθέσεων για την ανάπτυξη διαδικασιών διαφοροποίησης με το να δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα σε ορισμένους τομείς της πανεπιστημιακής δραστηριότητας. Ας υποθέσουμε ότι ένα πανεπιστήμιο ελκύει φοιτητές που προτιμούν σπουδές με εφαρμοσμένη κατεύθυνση και ίσως σε έναν ορισμένο τομέα. Τότε το αποτέλεσμα της αξιολόγησης μπορεί να συνίσταται στο γεγονός ότι το πανεπιστήμιο και το τμήμα εκπληρώνουν καλά αυτή τη λειτουργία σε μερικούς επιστημονικούς τομείς, ενώ παράλληλα διαπιστώνεται, για παράδειγμα, ότι οι παραδόσεις που αφορούν βασικά θεωρητικά θέματα έχουν πολύ μικρή απήχηση (Stölting/Schimank 2001). Συνέπεια αυτής της διαδικασίας αξιολόγησης θα είναι ότι θα δοθούν πόροι μόνον στον τομέα που έχει απήχηση, ενώ οι άλλοι τομείς θα υποβαθμισθούν. Αυτό βέβαια πρέπει κυρίως να το επιβάλλουν οι μάνατζερ των πανεπιστημίων και μάλιστα παρά την αντίσταση που είναι φυσικό να προβάλλουν οι επιστήμονες. Το ίδιο θα ισχύσει και για την έρευνα. Και εδώ πρόκειται για την διαμόρφωση διαφορετικών εναλλακτικών δυνατοτήτων που η επιλογή τους θα υποστηρίζεται ή θα εμποδίζεται μέσω της κατανομής των πόρων. Τον σκοπό αυτό υπηρετεί η νομοθετική καθιέρωση ιεραρχικά δομημένων επιπέδων

απόφασης (πρόεδρος τμήματος, πρύτανης κ.λπ.) τα οποία θεσμικά εκφράζουν την ανεξαρτησία των στρατηγικών αποφάσεων της πανεπιστημιακής πολιτικής σε βάρος των συγκεχυμένων πειραματισμών που κάνουν οι διάφοροι επιστήμονες.

Αυτό ενισχύεται με τη διεύρυνση των δυνατοτήτων δράσης και κυρίως με τους οικονομικούς καταναγκασμούς στους οποίους πρέπει να αντιδράσουν τα νέα ιεραρχικά επίπεδα του μάνατζμεντ. Αλλά και το κλείσιμο τμημάτων δεν θα είναι πια ένα θεωρητικό ζήτημα, αλλά μια εναλλακτική λύση που θα ενισχύει συστηματικά τη στρατηγική δυναμική του πανεπιστημίου. Ένα πανεπιστήμιο που είναι πολύ δυνατό σε έναν τομέα θα πρέπει να σκεφθεί μήπως θα ήταν καλύτερα να κλείσει ένα αδύναμο τμήμα ώστε να δώσει βάρος στην ενίσχυση ορισμένων άλλων. Η οικονομική πίεση θα είναι σημαντική. Όμως, και πέρα από αυτές τις σημαντικές εναλλακτικές λύσεις, τα πανεπιστήμια θα διαθέτουν σε πολλά άλλα ζητήματα μια σειρά από άλλες δυνατότητες, κυρίως στο θέμα της εσωτερικής στρατηγικής αναδιάρθρωσης των τομέων σπουδών.

Η αξιολόγηση των πανεπιστημίων σύμφωνα με εξωτερικούς στόχους

Σε όλες τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες έχει θεσμοποιηθεί ένα πρότυπο στρατηγικής ανάπτυξης του πανεπιστημίου που στηρίζεται σε κριτήρια και πρακτικές της επιστημονικής αξιολόγησης (Stölting/Schimank 2001). Και εδώ, καθοριστικό ρόλο παίζει η κατανομή των οικονομικών πόρων: σε συνθήκες δημοσιονομικής λιτότητας που παρατηρούνται σε όλες τις χώρες η νέα πανεπιστημιακή πολιτική μπορεί, για παράδειγμα, να οδηγήσει στην επιβολή τόσο μεγάλων περιορισμών σε ένα πανεπιστημιακό τμήμα, το οποίο έχει αξιολογηθεί αρνητικά, ώστε να μην είναι πλέον ελκυστικό ούτε για καλούς καθηγητές ούτε για καλούς φοιτητές όπως δείχνουν μια σειρά από ανάλογα παραδείγματα στη Μεγάλη Βρετανία (στο ίδιο). Σε άλλες χώρες, όπου τα πανεπιστήμια διαθέτουν καλύτερη οικονομική βάση, όπως είναι η Ολλανδία και η Σουηδία, το πανεπιστημιακό σύστημα έχει αλλάξει σημαντικά μετά από την πάροδο κάποιου χρονικού διαστήματος. Στην Ολλανδία, για παράδειγμα, σε εκείνα τα πανεπιστήμια που διεξάγουν έρευνα ανήκουν τα δύο τρίτα των πόρων για προσωπικό και εξοπλισμό και το ένα τρίτο των φοιτητών, ενώ το αντίστροφο ισχύει για έναν τύπο πανεπιστημίου ‘δευτέρας διαλογής’ που προσανατολίζεται περισσότερο στην επαγγελματική πρακτική και στο οποίο διατίθεται το ένα τρίτο των πόρων για την εκπαίδευση των δύο τρίτων των φοιτητών. Αυτή η εξέλιξη –όχι μόνον στην Ολλανδία, αλλά και στη Σουηδία– έχει ενισχυθεί ακόμη περισσότερο με την τυπική διαφοροποίηση του πανεπιστημιακού συστήματος ανάλογα με τον τύπο του πανεπιστημίου, ενώ στη Μεγάλη Βρετανία κυριαρχεί το ανταγωνιστικό σύστημα στην πιο καθαρή του μορφή, διότι η διανομή των πόρων καθορίζεται πολύ περισσότερο από την ‘αγορά της επιστήμης’, γεγονός που έχει πολύ σοβαρές επιπτώσεις σε ορισμένα πανεπιστημιακά τμήματα (Geiger 2002).

Αν λάβουμε υπόψη μας τις ευρωπαϊκές εξελίξεις, θα μπορούσαμε να φαντασθούμε όσον αφορά την κατάσταση των ελληνικών πανεπιστημίων ότι στο μέλλον, μετά την πάροδο μερικών χρόνων από την εφαρμογή του νέου ρυθμιστικού πλαισίου, μερικά πανεπιστημιακά τμήματα θα πέσουν στο επίπεδο των ΤΕΙ, ενώ άλλα θα είναι σαφώς καλύτερα εξοπλισμένα. Είναι όμως εμφανές και λόγω της τελματώδους κατάστασης του ελληνικού πανεπιστημίου ότι ο έλληνας νομοθέτης δεν έχει σαφή εικόνα των συνεπειών που θα επιφέρει η εισαγωγή του μάνατζμεντ στο πανεπιστημιακό σύστημα. Ίσως ακόμη να μην είναι δυνατόν να εκτιμηθούν συγκεκριμένα οι συνέπειες αυτών των αλλαγών λόγω της μεγάλης αβεβαιότητας που υπάρχει. Ωστόσο, σημασία έχει το γεγονός ότι έχει ξεκινήσει μια διαδικασία η οποία θα επιφέρει συνολικά μια αλλαγή του πανεπιστημιακού συστήματος που είναι δύσκολο να αποτιμηθεί εκ των προτέρων. Στο μέλλον, το πανεπιστημιακό σύστημα θα χαρακτηρίζεται από περισσότερες ανισότητες και μάλιστα τόσο σε σχέση με τα επιμέρους πανεπιστήμια όσο και με τους καθηγητές και τους φοιτητές. Αυτό ισχύει άλλωστε και σε πανεπιστημιακά συστήματα με διεθνή αναγνώριση άλλων χωρών (π.χ., των ΗΠΑ) που ακολουθούν εδώ και καιρό την αρχή της ανοικτής διαδικαστικής διαφοροποίησης πανεπιστημίων και τμημάτων. Δύσκολα όμως μπορούμε να πούμε ότι αποτιμούμε θετικά αυτές τις εξελίξεις. Είναι προφανές ότι λόγω της οικονομικής κρίσης θα επικρατήσουν οι αρνητικές πλευρές της διαφοροποίησης: τα καλά πανεπιστήμια θα κρατήσουν ένα μέσο όρο με πολύ μεγάλο κόπο, ενώ στα άλλα η κατάσταση θα επιδεινωθεί σημαντικά. Σήμερα, όμως, η επιστήμη είναι διεθνής και αυτές οι ριζικές αλλαγές δεν νομιμοποιούνται μόνον από τη 'διαπλαστική ελευθερία' που έτσι κι αλλιώς διαθέτει ο νομοθέτης, αλλά και από την εξέλιξη των πανεπιστημιακών συστημάτων σε άλλες χώρες όπου ο πανεπιστημιακός τομέας έχει κερδίσει διεθνή αναγνώριση στη βάση των ερευνητικών και εκπαιδευτικών του επιδόσεων. Αυτά τα έγκριτα διεθνώς πανεπιστήμια δεν μπορούν να θεωρηθούν απαράδεκτα.

Τελική παρατήρηση

Λόγω της σημαντικής βαρύτητας των αλλαγών που επιφέρει στο πανεπιστημιακό σύστημα ο νέος νόμος με τίτλο 'Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου για τη δομή και λειτουργία των Α.Ε.Ι.' πρέπει να περιμένουμε μια σχετικά μακρά μεταβατική περίοδο στη διάρκεια της οποίας σταδιακά θα επιτελεσθεί η αλλαγή και διαφοροποίηση του ελληνικού πανεπιστημιακού συστήματος και θα δοκιμασθούν διάφοροι συνδυασμοί στόχων. Είναι αναγκαία η θεσμοποίηση μιας συστηματικής παρατήρησης και αναθεώρησης της διαδικασίας αναδιάρθρωσης των πανεπιστημίων κατά τη μετάβασή τους σε ένα σύστημα μάνατζμεντ ενόψει της δραματικής μεταβολής και της ενεργοποίησης μιας περίπλοκης διαδικασίας διαφοροποίησης που για τις συνέπειές της μπορούμε να κά-

νουμε προγνώσεις στη βάση της διεθνούς σύγκρισης των πανεπιστημιακών συστημάτων.

Σημείωση

Ο R. Stevens (2005: 62) αναφέρει ότι στη Μεγάλη Βρετανία, όπου έχει παράδοση ο κρατικός έλεγχος των πανεπιστημίων, η μαζική επέκταση της ανώτατης εκπαίδευσης στη δεκαετία του 1990 χρηματοδοτήθηκε σε βάρος ιδιαίτερα των παλιών πανεπιστημίων και μάλιστα σε βάρος της υλικής βάσης των πανεπιστημιακών των οποίων ο πραγματικός μισθός μειώθηκε σημαντικά, ενώ ο εργασιακός τους (ιδιαίτερα διοικητικός) φόρτος αυξήθηκε υπερβολικά.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αλιβιζάτος, Ν. (2007). *Πέρα από το 16*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Braun, D., Merrien, F.X. (επιμ.) (1999). *Governance of Universities and the Modernisation of the State*, London: Jessica Kinsley Publishers.
- Damm, E. (επιμ.) (2002). *Deutscher Brain Drain. Europäische Universitätssysteme und Hochschulreform*. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Fehling, M. et al., (2005). *Hochschule zwischen Gleichheitsidee und Elitestreben*. Köln: Heymanns.
- Geiger, T. (2002). 'Die Situation in Grossbritannien', στο E. Damm (επιμ.), *Deutscher Brain Drain. Europäische Universitätssysteme und Hochschulreform*, Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Gibbons, M., Limoges, C., Novotny, H., Schwartzmann, S., Scott, P., Trow, M. (1996), *The New Production of Knowledge*, Weilerswist: Velbrück.
- Καρκατσούλης, Π. (2004). *Το κράτος σε μετάβαση*, Αθήνα: Σιδέρης.
- Lieb, W., Goebel, J. (2001). 'Autonomie und Verantwortung staatlicher Hochschulen: Gedanken zum neuen Nordrheinwestfälischen Hochschulgesetz', *Wissenschaftsrecht im Umbruch*, Gedächtnisschrift für H. Krüger, Mohr: Tübingen.
- Nassehi, A. (2002). 'Qualifikation und Gemeinwohl', *Universitas*, 9: 7.
- Stevens, R. (2005), *University to Uni*. London: Politico's.
- Stichweg, R. (2004). *Neue Steuerungsformen der Universität*, WP: Luzern.
- Stölting, E., Schimank, U. (2001). *Die Krise der Universitäten*, Sonderband 20, Leviathan, Wiesbaden: VS Verlag.